

**Міністерство внутрішніх справ України
Донецький юридичний інститут МВС України**

БАРАНОВСЬКИЙ ОЛЕКСАНДР ВІТАЛІЙОВИЧ

УДК 351.741-029:98/94(477)

**ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ СТАНОВЛЕННЯ
ТА ДІЯЛЬНОСТІ МІЛІЦІЇ НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ (1991–2015 РР.):
ІСТОРИКО-ПРАВОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ**

12.00.01 – теорія та історія держави і права;
історія політичних і правових учень

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Донецький юридичний інститут

Дисертацією є рукопис

Роботу виконано в Донецькому юридичному інституті МВС України,
Міністерство внутрішніх справ України

Науковий керівник: доктор юридичних наук, професор
Зозуля Євген Вікторович,
Донецький юридичний інститут МВС України,
професор кафедри загально-правових дисциплін

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор
член-кореспондент НАПрН України,
заслужений юрист України
Ярмиш Олександр Назарович,
Інститут законодавства Верховної Ради України,
головний науковий співробітник

кандидат юридичних наук, доцент
Пайда Юрій Юрійович,
ПЗВО «Кам'янець-Подільський податковий інститут»,
завідувач кафедри теорії та філософії права

Захист відбудеться «28» жовтня 2019 року о «10.00» годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К П.737.01 у Донецькому юридичному інституті МВС України за адресою: 50106, м. Кривий Ріг, вул. Степана Тільги, 21.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Донецького юридичного інституту МВС України за адресою: 50106, м. Кривий Ріг, вул. Степана Тільги, 21.

Автореферат розісланий «13» вересня 2019 року.

**Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради**

С. В. Лосич

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. Упродовж останніх років Україна цілеспрямовано рухається шляхом глибинних і структурних реформ, зокрема й у правоохоронній сфері. Основним змістом цих процесів є остаточний вибір європейського, демократичного напрямку розвитку держави, розбудова такої моделі суспільних відносин, за якої права й основоположні свободи людини і громадянина надійно захищені та наявні можливості для повної їх реалізації.

Важливою складовою цих перетворень є реформа правоохоронної системи. Стратегія сталого розвитку «Україна–2020» визначає, що метою державної політики в аналізованій сфері є коригування завдань і функцій правоохоронних органів, впровадження нових засад проходження служби, нових критеріїв оцінювання роботи правоохоронців для підвищення рівня захисту прав і свобод людини, а також інтересів суспільства й держави від протиправних посягань.

Для розв'язання проблем реформування правоохоронних органів України необхідним є дослідження історико-правових аспектів становлення та розбудови органів внутрішніх справ (ОВС) і міліції як основної їх складової. Актуальність наукового аналізу становлення, розвитку й удосконалення правових та організаційних засад діяльності міліції зумовлена тим, що це був найчисельніший вітчизняний правоохоронний орган, який протягом усього періоду свого існування виконував основні завдання з охорони громадського порядку та безпеки й протидії злочинності.

У цьому контексті відтворення цілісної картини діяльності міліції в історико-правовому вимірі дає змогу з'ясувати її внесок у розбудову української державності та формування правоохоронної системи, проаналізувати основні напрями її роботи, окреслити особливості виконання функцій як правоохоронного органу незалежної держави.

Крім того, комплексне історико-правове дослідження діяльності міліції України, її здобутків і прорахунків надасть можливість уникнути помилок під час реформування та удосконалення системи управління, організаційно-штатної структури, кадрового забезпечення, визначення пріоритетів у виконанні основних завдань новоствореного правоохоронного органу – Національної поліції України.

Актуальність наукового аналізу обраної теми зумовлена також відсутністю комплексних історико-правових праць, присвячених організаційно-правовим засадам становлення та діяльності міліції в умовах розбудови незалежної держави.

Аналіз досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання цієї проблеми, засвідчує, що різні аспекти створення та діяльності міліції незалежної України вивчали у своїх працях вітчизняні науковці, з-поміж них: М. Ануфрієв, В. Бабакін, О. Бандурка, В. Барковський, В. Бесчастний, П. Біленчук, В. Білик, С. Блудова, В. Букач, І. Гамалій, Н. Галабурда, Є. Гіда, О. Горова, Л. Гудзь, С. Гусарев, Р. Демків, В. Джафарова, О. Джу́жа, В. Довбня, В. Заросило, І. Зозуля, Є. Зозуля, Ю. Кідрук, А. Клюєв, В. Ковальська, В. Колпаков, А. Комзюк, Я. Кондратьєв, І. Коруля, Ю. Кравченко, О. Кулешов, П. Михайленко, О. Негодченко, Н. Пелих, І. Петрова, А. Поклонський, О. Порфімович, О. Проневич, Ю. Римаренко, А. Сергєєв, Л. Сидорчук, С. Сливка, Д. Сороковий, А. Форостяний,

Н. Харченко, О. Цельєв, В. Цымбалюк, А. Шевченко, Ю. Шемшученко, С. Шестаков, О. Юриста, Х. Ярмакі, О. Ярмиш.

В опублікованих роботах науковці аналізували нормативно-правову базу, адміністративно-правові, кримінально-правові, кримінологічні, організаційні аспекти діяльності міліції. Водночас комплексне історико-правове дослідження організаційно-правових засад становлення та діяльності міліції України як правоохоронного органу незалежної держави обрано як наукове завдання вперше.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертації узгоджена з Пріоритетними напрямками розвитку правової науки на 2016–2020 роки, затвердженими Національною академією правових наук України (рішення від 3 березня 2016 року), та Пріоритетними напрямками наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на 2015–2019 роки (наказ Міністерства внутрішніх справ (МВС) України від 16 березня 2015 року № 275). Дисертацію виконано в межах науково-дослідної теми Донецького юридичного інституту МВС України «Теоретико-прикладні проблеми наукового забезпечення діяльності МВС України» (державний реєстраційний номер 0115U007082).

Мета і завдання дослідження. Мета дисертаційного дослідження полягає в тому, щоб на підставі аналізу наукової літератури, нормативно-правових актів, архівних документів, інших історико-правових та історичних джерел здійснити комплексну характеристику організаційно-правових засад становлення й діяльності міліції незалежної України (1991–2015 роки).

Для досягнення поставленої мети в дисертації необхідно розв'язати такі основні завдання:

- встановити ступінь наукової розробки обраної теми та виявити невирішені її аспекти; схарактеризувати стан джерельної бази;
- дослідити правове підґрунтя створення та функціонування органів і підрозділів міліції суверенної України шляхом комплексного аналізу законодавства, відомчих нормативно-правових актів, архівних документів, наукової літератури й матеріалів періодики досліджуваного періоду;
- висвітлити особливості нормативно-правової регламентації становлення та розвитку системи управління, структури й організаційно-штатного забезпечення міліції України протягом усього періоду її діяльності;
- визначити особливості правового регулювання, зміст й основні напрями кадрової політики та професійної підготовки особового складу міліції України;
- розглянути правову регламентацію та організаційні форми діяльності міліції України за пріоритетними напрямками протидії злочинності – загальнокримінальній, організованій злочинності й корупції, економічній злочинності, а також злочинності, пов'язаній з незаконним обігом наркотичних засобів, торгівлі людьми та кіберзлочинності;
- узагальнити досвід правового регулювання й організаційного забезпечення діяльності підрозділів патрульної служби міліції особливого призначення в умовах антитерористичної операції на Сході України впродовж 2014–2015 років;
- з'ясувати основні причини, які зумовили необхідність перетворення її на правоохоронний орган європейського зразка – Національну поліцію України;

– розробити на підставі аналізу досвіду роботи міліції протягом 1991–2015 років рекомендації, спрямовані на вдосконалення нормативно-правового й організаційно-управлінського забезпечення діяльності Національної поліції України.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, пов'язані з формуванням і функціонуванням міліції України як правоохоронного органу незалежної держави.

Предметом дослідження є організаційно-правові засади становлення та діяльності міліції незалежної України в історико-правовому вимірі (1991–2015 роки).

Хронологічні межі дослідження охоплюють період із серпня 1991 року до листопада 2015 року. Початковою часовою межею дослідження стало 24 серпня 1991 року, коли Верховна Рада України (ВРУ) прийняла Акт проголошення незалежності України. Кінцева межа пов'язана з прийняттям Закону України «Про Національну поліцію» від 2 липня 2015 року, який набрав чинності 7 листопада 2015 року. Подеколи визначені хронологічні межі було порушено з метою забезпечення цілісності дослідження трансформаційних процесів, пов'язаних з правовою регламентацією, організацією та діяльністю міліції України.

Науково-теоретичну базу дослідження становлять праці вітчизняних науковців у галузі теорії та історії держави і права, історії правоохоронних органів, конституційного права й інших галузей знань.

Нормативною та емпіричною базою роботи стало чинне законодавство України, укази, розпорядження Президента України, постанови Верховної Ради України, постанови, розпорядження Кабінету Міністрів України, відомчі нормативні акти МВС України, які регулювали питання діяльності міліції, міжнародні угоди, які регламентують співробітництво МВС України та його структурних підрозділів з відповідними органами та міжнародними організаціями поліції, аналітичні й статистичні матеріали щодо діяльності органів міліції за різними напрямками їх оперативно-службової діяльності, збірки документів, архівні матеріали, матеріали центральної і відомчої преси.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є першим у вітчизняній історико-правовій науці комплексним монографічним дослідженням організаційно-правових засад становлення та функціонування міліції незалежної України.

Новизну дослідження конкретизовано в таких положеннях:

уперше:

– здійснено комплексне, системне й концептуальне за змістом дослідження процесів становлення та розвитку організаційно-функціональної побудови міліції України протягом усього історичного періоду її діяльності як правоохоронного органу незалежної держави;

– відтворено ретроспективну картину формування та розвитку нормативно-правової бази діяльності міліції суверенної держави; здійснено цілісний науковий аналіз змісту, особливостей і наслідків правового регулювання діяльності міліції України протягом періоду її функціонування в незалежній державі, обґрунтовано висновок про важливе його значення для окреслення місця міліції в системі МВС України та правоохоронній системі держави загалом, перебудови структури, удосконалення форм і методів роботи;

– доведено, що, попри значний масив прийнятих нормативно-правових актів, законодавче забезпечення діяльності міліції не дало змоги забезпечити цілісну модернізацію всіх її підрозділів і функцій у контексті ідеї захисту прав людини та за європейськими стандартами;

– узагальнено і систематизовано досвід роботи органів державної влади та безпосередньо МВС України щодо формування й розвитку системи управління оперативно-службовою діяльністю міліції, її організаційної структури; обґрунтовано, що система управління та організаційна побудова органів міліції, попри неодноразові спроби її реформування, була недосконалою, їй були притаманні надмірна централізація, бюрократизм і заполітизованість, завищений відсоток управлінського персоналу, суттєві переобтяження структури та чисельності органів міліції, функції яких дублювалися за низкою організаційних і функціональних напрямів;

– здійснено комплексний аналіз діяльності міліції в нових історичних умовах щодо протидії найнебезпечнішим видам злочинності: згальнокримінальній, організованій злочинності та корупції, злочинності у сфері економіки, злочинності, пов'язаній з незаконним обігом наркотичних засобів, протидії торгівлі людьми та кіберзлочинності; встановлено, що, попри певні досягнення, діяльність міліції була недостатньо ефективною в протидії злочинності протягом усього періоду її існування, основними причинами цього були: а) невідповідність діяльності міжнародним стандартам захисту прав і свобод людини; б) корумпованість на всіх ланках системи; в) незадовільне організаційно-правове, кадрове, фінансове, матеріально-технічне забезпечення її діяльності; г) низький рівень соціального захисту працівників міліції;

– систематизовано механізми правового й організаційного забезпечення кадрової роботи, реконструйовано порядок комплектування кадрів та організації системи професійної підготовки особового складу органів і підрозділів міліції; проаналізовано заходи щодо забезпечення дисципліни й законності, створення системи соціально-психологічної роботи в органах міліції України в досліджуваній період;

– висвітлено зміст та основні напрями діяльності спецпідрозділів з охорони громадського порядку – батальйонів і рот патрульної служби міліції особливого призначення, які брали участь в антитерористичній операції на Сході України; доведено, що їх створення та діяльність були новітнім явищем в історії української міліції, а також першим кроком на шляху реформування системи МВС України, що привів у лави міліції справжніх патріотів, які стали основою формування нового правоохоронного органу – Національної поліції України;

удосконалено:

– джерельну базу за темою дослідження; у науковий обіг уведено архівні документи 1991–2015 років центральних і галузевого архівів МВС України, архівних підрозділів головних управлінь МВС (ГУМВС) України у м. Києві, Донецькій області, поточного архіву Донецького юридичного інституту МВС України, які комплексно висвітлюють питання правового, організаційного, кадрового забезпечення створення та діяльності міліції суверенної держави, функції, завдання й основні напрями її діяльності щодо забезпечення громадського порядку,

протидії злочинності, захисту прав і свобод людини й громадянина, оскільки певну їх частину до цього часу не використовували або виключали з наукових досліджень;

– наявні знання про правові засади регулювання організаційно-структурної побудови міліції незалежної України упродовж 1991–2015 років, для чого схарактеризовано нормативно-правові акти, на базі яких утворювалися та функціонували органи міліції;

– історико-правові знання про основні засади організації роботи з протидії корупції, недопущення порушення законності й дисципліни, випадків катування, жорстокого поводження, інших порушень прав і свобод громадян у діяльності міліції України;

набули подальшого розвитку:

– знання про структуру, кількісні та якісні показники, динаміку поширення основних форм загальнокримінальної й організованої злочинності, з якими боролася міліція України протягом досліджуваного історичного періоду;

– дослідження концептуальних засад реформування міліції як складової системи МВС України в аналізованій історичній період, на підставі чого обґрунтовано необхідність урахування узагальненого досвіду для вдосконалення роботи Національної поліції України;

– напрями вдосконалення правоохоронної системи України відповідно до міжнародних і європейських стандартів поліцейської діяльності.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що положення, висновки і пропозиції проведеного наукового дослідження можуть бути використані в таких сферах:

– *у науково-дослідній* – для подальшого поглиблення наукових знань, пов'язаних з вивченням історії правоохоронних органів, визначення перспективних напрямів удосконалення діяльності системи МВС України й органів Національної поліції (акт впровадження результатів дисертаційного дослідження в науково-дослідну діяльність Донецького юридичного інституту МВС України від 7 травня 2019 року);

– *у правотворчості* – для розроблення загальнодержавних і відомчих нормативно-правових актів, пов'язаних із подальшим реформуванням й удосконаленням діяльності органів Національної поліції України;

– *у правозастосовній діяльності* – для вдосконалення організаційно-правових засад діяльності органів Національної поліції України (акт впровадження в правозастосовну діяльність Головного управління Національної поліції в Донецькій області від 10 травня 2019 року);

– *в освітньому процесі* – під час викладення навчальних курсів з історії держави та права України, судових і правоохоронних органів, спеціальних курсів з історії правоохоронних органів; підготовки навчальних матеріалів у системі службової підготовки працівників Національної поліції України (акт впровадження в навчальний процес Донецького юридичного інституту МВС України від 15 травня 2019 року).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною, завершеною науковою працею, що містить дослідження актуальної проблеми для сучасної правової теорії.

Викладені в дисертації наукові положення, висновки і рекомендації, що виносяться на захист, одержані автором самостійно.

Апробація результатів дисертації. Основні положення роботи, висновки та рекомендації висвітлено й обговорено на засіданнях кафедри загально-правових дисциплін Донецького юридичного інституту МВС України, а також міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях, а саме: «Актуальні питання розвитку права та законодавства: наукові дискусії» (м. Львів, 15–16 грудня 2017 року), «Юридичні наукові дискусії як фактор сталого розвитку правової доктрини та законодавства» (м. Київ, 13–14 квітня 2018 року), «Актуальні питання реформування правової системи України» (м. Дніпро, 6–7 липня 2018 року), «Політико-правові реформи та становлення громадянського суспільства в Україні» (м. Херсон, 5–6 жовтня 2018 року), «Правові засади суверенного розвитку України в сучасних умовах» (м. Київ, 1–2 лютого 2019 року), «Сутність та значення впливу законодавства на розвиток суспільних відносин» (м. Одеса, 8–9 березня 2019 року).

Публікації. Результати дисертації, висновки та пропозиції відображено у восьми статтях, опублікованих у наукових фахових виданнях, з яких два індексуються в міжнародній наукометричній базі даних Google Scholar, п'ять – включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus International (Республіка Польща), одну з них – в іноземному виданні, шість тез наукових доповідей, оприлюднених за результатами науково-практичних заходів.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається із анотації, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, що містять десять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (471 найменувань) і 4 додатків. Повний обсяг дисертації становить 245 сторінок, обсяг основного тексту дисертації – 186 сторінок, список використаних джерел (471 найменувань) – 50 сторінок, чотири додатки – 9 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертаційної роботи, визначено її зв'язок з науковими програмами, планами, темами; висвітлено ступінь розроблення, визначено мету, завдання, об'єкт і предмет дослідження; розкрито наукову новизну та практичне значення одержаних результатів; подано відомості щодо публікацій, апробації та впровадження одержаних результатів, структури й обсягу дослідження.

Розділ 1 «Історіографічні, джерелознавчі й теоретико-методологічні засади дослідження» має два підрозділи.

У **підрозділі 1.1 «Історіографічні засади дослідження»** проаналізовано наукову й історико-правову літературу за темою дисертації. Історіографічний аналіз за хронологічно-проблемним принципом здійснено за трьома періодами: 1) 1991–1995 роки – період початку наукових досліджень функціонування міліції України; 2) 1996–2005 роки – період, пов'язаний з появою значного масиву наукових робіт, присвячених різним аспектам нормативно-правового регулювання діяльності ОВС і міліції як їх складової; 3) 2006–2015 роки – період, коли було здійснено низку монографічних і дисертаційних досліджень, опубліковано чимало наукових видань з проблем удосконалення нормативно-правового регулювання, організації та

діяльності міліції України, її функціонування як єдиної системи органів, що належала до складу МВС України. Проаналізовано доробок засновника наукової школи «Історія міліції України» професора П. П. Михайленка. Серед найновіших праць з історії української міліції увагу акцентовано на унікальному восьмитомному науковому виданні «Міністерство внутрішніх справ України: події, керівники, документи та матеріали (1917–2017 рр.)» (для дослідження історії міліції незалежної України важливе значення має восьмий том цієї наукової праці).

У підрозділі 1.2 «Джерельна база та методологія дослідження» проаналізовано комплекс архівних матеріалів й опублікованих джерел, які за функціональним призначенням, формою зберігання та змістом інформації розподілено на такі групи: 1) нормативно-правові акти вищих органів державної влади, які характеризують процес формування правових засад діяльності міліції незалежної України та напрямів їх удосконалення; 2) накази, директиви, розпорядження, вказівки, рішення колегій МВС України, ГУМВС (УМВС) України в областях з питань діяльності підрозділів міліції за основними напрямками їх оперативно-службової діяльності; 3) статистичні звіти МВС України, УМВС в областях, органів державної влади й управління, інших правоохоронних органів, які містять відомості про результати оперативно-розшукової діяльності міліцейських підрозділів у протидії найнебезпечнішим видам злочинності та корупції, відображають стан їх кадрового, фінансового та матеріально-технічного забезпечення; 4) матеріали центральних і місцевих періодичних видань, видань МВС України; 5) електронні ресурси наукових бібліотек, масиви законодавчих й інших державних актів, офіційної та статистичної інформації, що міститься на офіційних веб-порталах органів державної влади, а також наукових і науково-дослідних установ; 6) документи й матеріали центральних архівів – Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (фонд № Р-2), Державного архіву МВС України (фонди 19, 25, 41, 46, 54, 55, 74, 75, 80), архівів ГУМВС України в Донецькій області (фонди 17, 20), ГУМВС України у м. Києві (справа № 5), поточного архіву Донецького юридичного інституту МВС України, які відтворюють досвід підрозділів міліції за основними напрямками оперативно-службової діяльності в умовах становлення та розвитку незалежної держави.

Загалом під час написання дисертації було досліджено 141 матеріал з архівних документів, більшість з яких уперше уведено до наукового обігу.

Методи дослідження обрано з огляду на специфіку предмета дослідження та його комплексність, це сукупність загальнофілософських, загальнонаукових, міждисциплінарних і спеціально-правових методів пізнання державно-правових явищ. Зокрема, використано *філософські* методи: *діалектичний* – для з'ясування загальних закономірностей формування, функціонування, а також розвитку міліції як складової МВС України (розділи 2–3); *системний* – для визначення сутнісних ознак інституційної моделі міліції в механізмі української держави, її характеристики як порівняно самостійної підсистеми МВС України, аналізу системи нормативно-правового й організаційного забезпечення діяльності міліції (розділ 2).

З-поміж загальнонаукових методів застосовано: *структурно-функціональний* – для характеристики органів міліції як правоохоронного органу з визначеними завданнями та функціями (підрозділи 2.1, 2.2); *deskриптивний*, завдяки якому

окреслено правові й організаційні форми протидії основним видам злочинності в Україні, систему кадрового забезпечення та професійної підготовки особового складу (підрозділи 2.3, 3.1–3.4); *герменевтичний* – для аналізу змісту нормативно-правових актів, які регулювали комплекс напрямів, форм і методів діяльності підрозділів міліції, а також неюридичних джерел дослідження (підрозділи 1.1, 1.2, 2.1).

За допомогою *наукознавчого, історіографічного аналізу та синтезу, конкретно-історичного* методів з'ясовано сучасний стан наукової розробки теми, особливості джерельної бази, виявлено недостатньо опрацьовані аспекти проблематики нормативно-правового й організаційного забезпечення діяльності міліції України (підрозділи 1.1, 1.2). Методи *узагальнення, актуалізації, типологізації та прогнозування* використано для висвітлення предмета дослідження, узагальнення висновків і розроблення рекомендацій щодо використання основних положень дисертаційного дослідження в діяльності новоствореного правоохоронного органу – Національної поліції України (висновки до розділів і висновки дослідження). Методи *історико-правової науки* застосовано під час висвітлення основних напрямів діяльності міліції в зазначений період: *проблемно-хронологічний* – для розгляду подій і явищ, пов'язаних із діяльністю міліції, у хронологічній послідовності, русі й динаміці (підрозділи 3.1–3.5); *порівняльно-історичний (синхронний і діахронний)* – для одночасного розгляду подій та фактів політичного, соціально-економічного спрямування, які позначалися на процесі формування та розвитку міліції України, визначення критеріїв періодизації основних етапів діяльності органів міліції (розділи 2–3); *ретроспективний* – для відтворення процесів формування й становлення організаційно-правового забезпечення діяльності міліції й визначення закономірностей його розвитку (підрозділи 2.1–2.2).

Серед *спеціально-правових* методів для дослідження обрано: *формально-юридичний* – з метою з'ясування змісту правових джерел, у яких окреслено завдання, функції, основні інституційні форми організації міліції України (підрозділи 2.1, 3.1–3.5); *порівняльно-правовий* – для окреслення загальних й особливих тенденцій і закономірностей розвитку форм та методів співробітництва МВС у сфері діяльності міліції з відповідними компетентними органами інших країн, міжнародними організаціями поліції (Інтерпол, Європол) у протидії злочинності (підрозділи 3.1.–3.4); *юридико-статистичний* – для виявлення основних тенденцій у структурі й динаміці рівня злочинності, кількісних показників діяльності органів міліції, зрушень у формуванні їхнього кадрового потенціалу (підрозділи 2.3, 3.1–3.4); *конкретно-соціологічний* – під час визначення рівня довіри населення до міліції, оцінювання стану її діяльності, відповідності правових засад функціонування й організації роботи суспільним потребам (підрозділ 2.3, розділ 3). Комплексне та системне застосування зазначених методів сприяло виконанню поставлених задач дослідження.

Розділ 2 «Історико-правові засади формування нормативно-правової бази, створення системи управління, організаційно-штатного та кадрового забезпечення функціонування міліції суверенної України» містить три підрозділи.

У підрозділі 2.1 «Формування та розвиток нормативно-правової бази створення й функціонування органів і підрозділів міліції суверенної України» проаналізовано правотворчу й організаційно-управлінську діяльність органів державної влади та МВС України щодо створення нормативно-правової бази діяльності органів міліції за основними напрямками оперативно-службової діяльності. Встановлено, що в процесі формування та поступового вдосконалення законодавчої бази роботи міліції було унормовано питання організаційно-штатної структури, системи управління, проходження служби, фінансового й матеріально-технічного забезпечення, соціального захисту її працівників. Наявну нормативно-правову базу діяльності міліції повсякчас удосконалювали відповідно до нових завдань і функцій української міліції.

Акцентовано, що сформована за період існування міліції незалежної України нормативно-правова база мала певні недоліки, які суттєво знижували ефективність діяльності системи та призвели до невідповідності її демократичним соціальним, економічним і політичним реаліям.

У підрозділі 2.2 «Становлення та розвиток системи управління й організаційно-штатного забезпечення діяльності міліції України в процесі трансформаційних перетворень у державі» доведено, що протягом 1991–1995 років для виконання завдань, покладених на міліцію, було розроблено нормативно-правову базу, яка забезпечила створення єдиної системи органів управління, структури й організаційно-штатного забезпечення діяльності міліції; сформовано структуру її органів і підрозділів, яку було побудовано відповідно до адміністративно-територіального устрою держави, соціально-економічних і політичних обставин, криміногенної ситуації в окремих регіонах України; утворено нові галузеві служби міліції. Система управління й структура органів міліції зазнавали неодноразової реорганізації, яка була спрямована на подолання надмірної централізації та усунення зайвих ланок управління, підвищення рівня керованості, конкретизацію та розмежування завдань і функцій органів та підрозділів міліції різних рівнів, оптимізацію штатної чисельності. Визначено чинники, які стали на заваді формуванню єдиних системних підходів до розв'язання проблем організаційно-правового забезпечення реформування, удосконалення управлінської діяльності та створення оптимальної структури органів міліції України.

У підрозділі 2.3 «Правове регулювання та організаційне забезпечення кадрової роботи і професійної підготовки особового складу, забезпечення дисципліни й законності, створення системи соціально-психологічної роботи в органах і підрозділах міліції України» обґрунтовано, що в нових історичних умовах МВС України реалізувало завдання щодо формування ефективної кадрової політики, зокрема й підрозділів новоствореної української міліції, шляхом створення якісно нової нормативно-правової бази діяльності кадрових підрозділів ОВС незалежної держави, покладення на них функцій виховної роботи, забезпечення дисципліни й законності, соціального захисту особового складу, психологічного забезпечення службової діяльності та здійснення культурно-масової роботи.

Доведено, що нормативно-правовими актами МВС України унормувало створення системи професійної підготовки працівників міліції, зокрема єдиної системи відповідних підрозділів. Протягом 1991–2015 років було створено

унікальну освітянську та науково-дослідну модель, що забезпечувала підготовку, перепідготовку й підвищення кваліфікації юридичних кадрів для органів міліції незалежної України, проведення наукових досліджень для потреб практики в протидії злочинності. Однак, попри постійні намагання керівництва МВС подолати проблеми правового й організаційного забезпечення кадрової політики в органах і підрозділах української міліції, кінцевої мети досягти не вдалося.

Розділ 3 «Правові та організаційні засади діяльності міліції щодо протидії злочинності й корупції в умовах активних політичних і соціально-економічних перетворень у державі» має п'ять підрозділів.

У підрозділі 3.1 «Характеристика основних напрямів організаційно-правового забезпечення діяльності міліції України щодо протидії загальнокримінальній, організованій злочинності й корупції» встановлено, що трансформаційні процеси в державі призвели до стрімкого зростання рівня загальнокримінальної та організованої злочинності, для протидії яким було створено спеціальну службу міліції – Головне управління по боротьбі з організованою злочинністю МВС України. Правовим підґрунтям його діяльності стали закони України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» та «Про боротьбу з корупцією». Попри неодноразові структурні перетворення, суттєво покращити криміногенну обстановку в державі завдяки діяльності цього підрозділу вдалося лише наприкінці 90-х років ХХ століття. Так, з 96 відомих організованих злочинних угруповань, що діяли на території України, на кінець 2000 року залишилося тільки вісім.

Одним із пріоритетних напрямів діяльності міліції України стала й протидія корупційній злочинності. Однак правові засади, які дали змогу міліцейським підрозділам розпочати системну діяльність з протидії корупції, було сформовано в другій половині 90-х років ХХ століття. Незважаючи на це, суттєвих успіхів антикорупційним підрозділам української міліції досягти не вдалося, оскільки комплексно не було поєднано превентивні й правозастосовні заходи, щоб спрямувати їх, насамперед, на ліквідацію умов, що створювали сприятливе підґрунтя для вчинення таких правопорушень.

У підрозділі 3.2 «Боротьба міліції України зі злочинністю у сфері економіки: правова регламентація, форми та методи діяльності» проаналізовано нормативно-правове й організаційне забезпечення діяльності створеного у вересні 1991 року в системі МВС Управління захисту економіки від злочинних посягань МВС України (реформованого в липні 1993 року в Державну службу боротьби з економічною злочинністю, яка увійшла до складу кримінальної міліції, із січня 2010 року – Департамент Державної служби боротьби з економічною злочинністю МВС України).

Доведено, що правовим підґрунтям діяльності підрозділів міліції боротьби з економічною злочинністю були законодавчі та підзаконні нормативно-правові акти, які визначали структуру і штатний розпис служби, її основні завдання та функції, права; конкретизували напрями і форми діяльності відповідно до трансформаційних процесів, які відбувалися в економіці держави. Встановлено, що підрозділам боротьби з економічною злочинністю довелося протидіяти цілком новим формам економічної злочинності, яких не було за радянських часів, а саме: нецільовим

використанням бюджетних коштів, злочинам у фінансово-кредитній (банківській) системі, на фондовому ринку, посяганням на інтелектуальну власність, розкраданню державного та колективного майна, злочинам у сфері зовнішньоекономічної діяльності, у процесі приватизації, великомасштабним корисливим зловживанням у стратегічно важливих галузях економіки, хабарництву, рейдерству, протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом.

Констатовано, що основні заходи спецпідрозділів міліції з протидії злочинності у сфері економіки було сконцентровано на стратегічних напрямках, які визначали економічну безпеку держави та забезпечували наповнення бюджету, насамперед шляхом оперативного супроводження найважливіших сфер економічної діяльності держави. Доведено, що, попри певні успіхи, цим підрозділам не вдалося суттєво вплинути на процес криміналізації вітчизняної економіки, що було пов'язано з недоліками в правовому регулюванні та організаційно-управлінській діяльності зазначеної служби.

У підрозділі 3.3 «Організаційно-правові засади оперативно-службової діяльності органів міліції в протидії злочинності, пов'язаній з незаконним обігом наркотичних засобів» здійснено науковий аналіз правових засад діяльності створеної в жовтні 1993 року в складі кримінальної міліції МВС України нової служби – Управління по боротьбі з незаконним обігом наркотиків (реорганізоване в липні 2003 року в Департамент боротьби з незаконним обігом наркотиків).

Окреслено значущість Конституції України, Кримінального кодексу України, Кодексу України про адміністративні правопорушення, законів України «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними», «Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори», міжнародних договорів і підзаконних нормативно-правових актів, які становили правове підґрунтя для роботи підрозділів боротьби з незаконним обігом наркотиків МВС України за основними напрямками їхньої оперативно-службової діяльності.

Визначено основні форми діяльності цих спецпідрозділів міліції в протидії наркозлочинності. Доведено, що, попри певні успіхи, за роки української незалежності так і не вдалося досягти суттєвого перелому в боротьбі з наркозлочинністю. Основними причинами такої ситуації були: неналежний рівень діяльності спецпідрозділів міліції щодо виявлення підпільних нарколабораторій, невжиття певних заходів для встановлення оптових постачальників наркотиків, протидії легалізації коштів, отриманих наркоділками від злочинної діяльності; недоліки оперативно-профілактичної роботи.

У підрозділі 3.4 «Правове й організаційне забезпечення діяльності міліції щодо протидії торгівлі людьми та кіберзлочинності» висвітлено значущість роботи спеціальних підрозділів міліції в протидії торгівлі людьми. Зокрема, зазначено, що за ініціативою МВС України 24 березня 1998 року Кримінальний кодекс України доповнено новою статтею 124¹, у якій уперше було застосовано кримінально-правове визначення поняття «торгівля людьми». Проте базовий Закон України «Про протидію торгівлі людьми» було прийнято лише 2011 року. Розглянуто також інші нормативно-правові акти, які регламентували питання управління й організаційно-

штатного забезпечення, визначали завдання та функції спецпідрозділів міліції з протидії торгівлі людьми.

Констатовано, що самостійну службу боротьби зі злочинами, пов'язаними з торгівлею людьми, було створено лише в березні 2005 року, яку згодом неодноразово реорганізовували – в Департамент боротьби зі злочинами, пов'язаними з торгівлею людьми, Департамент боротьби з кіберзлочинністю і торгівлею людьми (2010); Управління боротьби з торгівлею людьми та кіберзлочинністю, яке ввійшло до складу новоствореного Департаменту кримінальної міліції МВС України (2011); Департамент боротьби зі злочинами, пов'язаними з торгівлею людьми, МВС України (2013).

Доведено, що пріоритетним напрямом діяльності міліції України стала протидія новітньому виду правопорушень – кіберзлочинності, яка посіла в Україні одне з перших місць поряд з наркобізнесом і торгівлею зброєю. Середньорічний рівень цього виду злочинності впродовж 2002–2015 років становив 205 злочинів. Визначено, що діяльність спецпідрозділів міліції сприяла оптимізації протидії торгівлі людьми й кіберзлочинності на території України. Однак зупинити зростання рівня цих видів злочинності їм не вдалося.

У підрозділі 3.5 «*Організаційно-правові засади діяльності підрозділів патрульної служби міліції особливого призначення в умовах антитерористичної операції на Сході України у 2014–2015 роках*» проаналізовано правове регулювання й організаційно-штатне забезпечення діяльності підрозділів патрульної служби міліції особливого призначення, які діяли в зоні проведення антитерористичної операції на Сході України протягом 2014–2015 років. Розглянуто Положення про підрозділи міліції громадської безпеки особливого призначення, затверджене наказом МВС України від 8 травня 2014 року, що стало правовою основою їхньої діяльності.

Зазначено, що замість ліквідованих спецпідрозділів міліції «Беркут» у структурі підрозділів міліції громадської безпеки було сформовано нові спеціальні підрозділи міліції, визначено примірну структуру спеціального полку, батальйону й роти міліції, які згодом було реорганізовано в підрозділи міліції громадської безпеки особливого призначення, очолювані Департаментом організації діяльності підрозділів міліції особливого призначення. Таким чином, 30 новостворених спецбатальйонів МВС України чисельністю 5660 бійців отримали єдиний центр управління, професійної підготовки та забезпечення. Констатовано, що протягом періоду діяльності в зоні проведення антитерористичної операції всі підрозділи МВС України гідно виконали свій обов'язок перед країною. Протягом цього періоду 301 співробітник міліції загинув, 1400 було поранено. Свою діяльність спецбатальйони міліції припинили 7 листопада 2015 року, після того, як набув чинності Закон України «Про Національну поліцію».

ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні на підставі комплексного вивчення, аналізу й узагальнення нормативно-правових актів, наукової літератури, архівних документів, матеріалів періодики та інших джерел здійснено теоретичне узагальнення і

запропоновано нове вирішення наукового завдання, яке полягало в комплексній характеристиці організаційно-правових засад становлення та діяльності міліції незалежної України (1991–2015 роки). Відповідно до мети й окреслених завдань сформульовано такі висновки:

1. Комплексний аналіз історіографії та джерельної бази за обраною темою засвідчив, що історико-правовий процес висвітлення й концептуалізації організаційно-правових засад становлення та діяльності міліції незалежної України протягом 1991–2015 років не став предметом спеціального комплексного дослідження у вітчизняній історико-правовій науці. У науковому обігу немає ґрунтовних праць (монографій, дисертаційних досліджень, збірників наукових праць), які містили б узагальнені, систематизовані, науково обґрунтовані фактологічні дані щодо висвітленої в роботі тематики. Учені досліджували лише певні періоди й аспекти діяльності міліції суверенної України за окремими галузями сучасної юридичної науки, інших галузей соціальних і гуманітарних наук.

2. Правове підґрунтя діяльності української міліції становила розгалужена система нормативно-правових актів різної юридичної сили та функціонального спрямування, що унормовували питання організаційно-штатної структури, системи управління, проходження служби, фінансового й матеріально-технічного забезпечення, соціального захисту її працівників. Основний масив таких нормативно-правових актів було сформовано протягом 1991–2006 років, його повсякчас удосконалювали відповідно до нових завдань і функцій цієї правоохоронної інституції. Однак нормативно-правова база, що регламентувала функціонування міліції України, залишалася недосконалою, мала системні недоліки, оскільки проблеми реформування стратегічних завдань, принципів роботи й структури цього найчисельнішого правоохоронного органу, забезпечення прав і свобод людини в його діяльності так і не було подолано.

3. Після здобуття незалежності України, відповідно до нових завдань, які постали перед правоохоронними органами, органами державної влади, МВС України було сформовано єдину систему управління міліції, що мала на меті упорядкування структурної ієрархії, забезпечення розподілу повноважень між її органами та підрозділами, урегулювання засад внутрішньоструктурної взаємодії, адміністративних повноважень керівництва, раціональну розстановку особового складу, стабільність і гнучкість для пристосування до поточних завдань, наявного кадрового потенціалу й ресурсного забезпечення.

Систему органів і підрозділів міліції було побудовано відповідно до адміністративно-територіального устрою держави, з огляду на соціально-економічні й політичні обставини, криміногенну ситуацію в регіонах України. Системоутворювальною ланкою в структурі органів міліції було визнано протидію правопорушенням і злочинності, охорону громадського порядку, забезпечення та захист прав й основоположних свобод людини і громадянина.

4. Окреслено основні недоліки системи управління та організаційно-штатної структури міліції, серед яких: дублювання функцій різних підрозділів і служб, що призводило до надмірної чисельності управлінського персоналу та внутрішньої конкуренції між структурними підрозділами; недосконала система прийняття управлінських рішень, що не сприяло гнучкому управлінню підрозділами,

ефективному реагуванню на ситуацію та відповідальному ставленню керівників центрального апарату, регіональних підрозділів і підрозділів міліції на місцях до виконання своїх обов'язків; несформованість дієвого механізму реагування на скарги громадян щодо незаконних дій працівників міліції.

5. Складність завдань, що постали перед органами міліції в умовах трансформації українського суспільства, зумовила необхідність розроблення ефективної кадрової політики, зокрема створення відповідних кадрових підрозділів, система, зміст і напрями діяльності яких зазнавали неодноразової реорганізації, а також напрацювання якісно нової нормативно-правової бази їх роботи, покладення на них функцій забезпечення дисципліни й законності, соціального захисту особового складу, психологічного забезпечення службової діяльності та здійснення культурно-масової роботи.

Протягом 1991–2015 років МВС України було сформовано систему професійної підготовки працівників міліції, створено унікальну освітянську та науково-дослідну модель, що забезпечувала підготовку, перепідготовку й підвищення кваліфікації кадрів для органів міліції незалежної України, проведення наукових досліджень для потреб практики в протидії злочинності. Однак, попри постійні намагання керівництва МВС розв'язати проблему правового та організаційного забезпечення кадрової політики й професійної підготовки в органах і підрозділах української міліції, кінцевої мети досягти так і не вдалося.

6. Після здобуття Україною незалежності органам міліції довелося протидіяти такими видами злочинності, яких не було за радянських часів. Передусім це організована злочинність у всіх її виявах, корупція, нові види економічної злочинності, незаконний обіг наркотиків і зброї, нелегальна міграція, торгівля людьми, кіберзлочинність, екстремізм, вияви терористичної діяльності.

Протягом другої половини 90-х років ХХ століття МВС України реалізувало комплекс правових, організаційно-управлінських та оперативно-службових заходів, які дали змогу стабілізувати криміногенну обстановку й не допустити занепаду законності та правопорядку в державі. Було створено спеціальні служби міліції, основним завданням яких стала протидія новітнім видам і формам злочинної діяльності (серед основних із них – Головне управління боротьби з організованою злочинністю, Державний департамент боротьби з економічною злочинністю, Управління боротьби з незаконним обігом наркотиків, Департамент боротьби зі злочинами, пов'язаними з торгівлею людьми, Управління боротьби з кіберзлочинністю МВС України, підрозділи внутрішньої безпеки). В оперативно-службовій діяльності органів міліції було запроваджено нові форми й методи роботи, а саме: ліквідація найстійкіших кримінальних груп, бандформувань, арешт їхніх лідерів і кримінальних авторитетів; комплексні, за участю основних служб міліції, відпрацювання регіонів з найвищою активністю злочинців; цільові оперативно-профілактичні операції, зокрема й міждержавні, за конкретними напрямками протидії злочинності, оперативне супроводження найважливіших галузей економічної діяльності держави: енергоринку, інвестиційних процесів, приватизації, кредитно-банківської та фінансової системи, зовнішньоекономічної діяльності.

7. Важливою віхою діяльності української міліції за роки державної незалежності стала участь спеціальних підрозділів міліції в проведенні антитерористичної операції на Сході України. Здійснене МВС України нормативно-правове й організаційне забезпечення їх діяльності визначило систему управління, структуру, завдання, обов'язки, взаємодію з іншими службами та підрозділами МВС, питання дислокації, комплектування, обов'язки і права командирів, питання матеріально-технічного забезпечення спецпідрозділів міліції. Висвітлено значення підрозділів патрульної служби міліції особливого призначення, що діяли в зоні проведення антитерористичної операції на Сході України протягом 2014–2015 років, яке полягає в тому, що ці спецпідрозділи не тільки забезпечували охорону громадського порядку й безпеки громадян, а й виконували широке коло завдань у збройному протистоянні з незаконними збройними формуваннями. Після набуття чинності Законом України «Про Національну поліцію» зазначені підрозділи реорганізовано в підрозділи патрульної служби поліції особливого призначення Національної поліції України.

8. Попри те, що міліція України як державний озброєний орган виконавчої влади впродовж усього періоду свого функціонування зробила вагомий внесок у процеси державотворення, у складних умовах трансформаційних перетворень виконувала завдання щодо протидії злочинності, забезпечення законності та підтримання громадського порядку, за роки незалежності вона так і не зазнала суттєвих змін, які відповідали б змісту її діяльності як правоохоронного органу демократичної, соціальної, правової держави. Основними причинами, які зумовили необхідність перетворення міліції на правоохоронний орган європейського зразка – Національну поліцію, слід вважати: репресивний зміст діяльності та воєнізований формат міліції; громіздку, неефективну структуру й систему відомчого управління, політизацію її завдань, що призвело до депрофесіоналізації та корупціогенності її особового складу; неспроможність керівництва МВС України здійснити реформування міліції відповідно до засад демократії та верховенства права; відсутність дієвого громадського контролю за її діяльністю й ефективного механізму реагування на скарги громадян щодо незаконних дій працівників міліції; системне недофінансування, незадовільний стан матеріально-технічного забезпечення її діяльності, низький рівень соціального захисту працівників міліції.

9. За результатами аналізу досвіду діяльності міліції України протягом 1991–2015 років запропоновано комплекс заходів, спрямованих на вдосконалення нормативно-правового й організаційно-управлінського забезпечення діяльності Національної поліції України, зокрема в аспектах:

1) забезпечення керівництвом МВС України (Національної поліції) системної нормотворчої діяльності для розроблення дієвих механізмів захисту конституційних прав і свобод громадян, а також ефективних форм та методів їх охорони;

2) удосконалення правових засад діяльності Національної поліції України щодо запобігання та протидії злочинності, забезпечення публічної безпеки й порядку, розроблення і впровадження в практику діяльності оперативних служб поліції новітніх форм та методів розслідування злочинів, що ґрунтуватимуться на сучасних науково-технічних засобах й інформаційних технологіях, упровадження нових критеріїв оцінювання роботи органів і підрозділів поліції;

3) оптимізації в умовах ведення гібридної війни на Сході України системи організаційно-правового забезпечення діяльності органів поліції на території проведення операції Об'єднаних сил, взаємодії їх із суб'єктами публічної адміністрації, іншими правоохоронними органами, а також Збройними силами України;

4) децентралізації системи управління органами й підрозділами Національної поліції, що передбачатиме самостійне вирішення питань планування поточної діяльності, кадрової політики та розподілу бюджету з повною відповідальністю за прийняті рішення перед місцевою громадою та керівництвом МВС і центральним органом управління поліцією;

5) забезпечення максимальної прозорості та постійного громадського контролю за діяльністю органів поліції, взаємодії Національної поліції з населенням на засадах партнерства, розвитку сервісної моделі діяльності органів правопорядку;

6) реформування та фактично створення нової системи підготовки фахівців для потреб Національної поліції, яка передбачала б комплекс професійної підготовки поліцейського: початкову підготовку, фахову освіту, перепідготовку та підвищення кваліфікації;

7) забезпечення належної фінансової та матеріально-технічної підтримки діяльності поліції, вирішення питань соціального захисту й упровадження нових механізмів соціальних пільг для поліцейських;

8) налагодження міжнародної співпраці поліції з відповідними органами інших держав, міжнародними універсальними та регіональними організаціями поліції (Інтерпол, Європол), постійною поліцейською компонентною ООН (відділ поліції ООН), правоохоронними інституціями ЄС, Ради Європи, Організації з безпеки та співробітництва в Європі.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Барановський О. В. Нормативно-правове забезпечення створення, організації та діяльності міліції суверенної України (історико-правові аспекти). *Правовий часопис Донбасу*. 2017. № 3–4. С. 51–59.

2. Барановський О. В. Історико-правовий аналіз становлення та розвитку системи управління та організаційно-штатного забезпечення діяльності міліції незалежної України. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2017. Вип. 6 (21). Т. 1. С. 3–10.

3. Барановський О. В. Правове регулювання та організаційне забезпечення кадрової роботи і професійної підготовки особового складу міліції України (історико-правові аспекти). *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2018. № 2. Т. 1. С. 3–9.

4. Барановський О. В. Діяльність міліції України щодо протидії організованій злочинності на етапі становлення незалежної держави (історико-правовий аспект). *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. Вип. 2. С. 3–9.

5. Барановський О. В. Правові та організаційні основи діяльності міліції України щодо протидії економічній злочинності на етапі розбудови незалежної

держави (історико-правовий аспект). *Правовий часопис Донбасу*. 2018. № 4. С. 55–62.

6. Барановский А. В. Организационно-правовые основы международного сотрудничества милиции Украины в сфере противодействия транснациональной преступности (историко-правовой аспект). *Leges si Viata*. 2018. № 10/2. С. 12–17.

7. Барановський О. В. Нормативно-правове та організаційне забезпечення діяльності міліції України щодо протидії наркозлочинності на етапі розбудови незалежної держави. *Право і суспільство*. 2019. № 1. Ч. 2. С. 3–9.

8. Барановський О. В. Історико-правовий аналіз діяльності міліції України у сфері протидії кіберзлочинності (1991–2015 рр.). *Держава та регіони*. 2019. № 1. С. 4–10. (Серія «Право»).

9. Барановський О. В. Діяльність МВС України щодо нормативно-правового та організаційного забезпечення боротьби з тероризмом (історико-правові аспекти). *Актуальні питання розвитку права та законодавства: наукові дискусії* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 15–16 груд. 2017 р.) : у 2 ч. Львів, 2017. Ч. 1. С. 6–9.

10. Барановський О. В. Правові та організаційні засади діяльності міліції України щодо протидії незаконній торгівлі людьми (історико-правові аспекти). *Юридичні наукові дискусії як фактор сталого розвитку правової доктрини та законодавства* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 13–14 квіт. 2018 р.). Київ, 2018. С. 9–12.

11. Барановський О. В. Взаємодія МВС України з правоохоронними органами інших країн у сфері професійної підготовки працівників міліції (історико-правовий аспект). *Актуальні питання реформування правової системи України* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпро, 6–7 лип. 2018 р.). Дніпро, 2018. С. 8–11.

12. Барановський О. В. Нормативно-правове та організаційне забезпечення структурної перебудови і оптимізації чисельності органів міліції України в умовах розбудови незалежної держави (історико-правовий аспект). *Політико-правові реформи та становлення громадянського суспільства в Україні* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Херсон, 6–7 жовт. 2018 р.). Херсон, 2018. С. 9–12.

13. Барановський О. В. Організаційно-правові засади діяльності міліції України щодо протидії злочинності у сфері високих технологій (історико-правовий вимір). *Правові засади суверенного розвитку України в сучасних умовах* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 1–2 лют. 2019 р.). Київ, 2019. С. 5–10.

14. Барановський О. В. Нормативно-правове та організаційне забезпечення діяльності спецпідрозділів міліції особливого призначення у зоні проведення антитерористичної операції на Сході України (2014–2015 рр.). *Сутність та значення впливу законодавства на розвиток суспільних відносин* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 8–9 берез. 2019 р.). Одеса, 2019. С. 6–9.

АНОТАЦІЇ

Барановський О. В. Організаційно-правові засади становлення та діяльності міліції незалежної України (1991–2015 рр.): історико-правове дослідження. – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень (081 – Право). – Донецький юридичний інститут Міністерства внутрішніх справ України, Кривий Ріг, 2019.

У дисертації на підставі вивчення наукової літератури, законодавчих та інших нормативно-правових актів, архівних джерел, аналітичних і статистичних матеріалів здійснено комплексний аналіз організаційно-правових засад становлення й діяльності міліції незалежної України (1991–2015). Висвітлено особливості формування законодавчої бази органів міліції. Розглянуто організаційно-управлінську діяльність органів державної влади й управління, МВС України щодо створення системи управління та організаційно-штатної структури органів і підрозділів міліції. Схарактеризовано нормативно-правову базу й основні напрями кадрового забезпечення та професійної підготовки особового складу органів міліції, з'ясовано особливості роботи служб міліції за пріоритетними напрямками її оперативно-службової діяльності – протидії загальнокримінальній та організованій злочинності, злочинності у сфері економіки, злочинності, пов'язаній з незаконним обігом наркотичних засобів, протидії торгівлі людьми та кіберзлочинності. Проаналізовано діяльність МВС України щодо створення нормативно-правової бази й організаційного забезпечення діяльності підрозділів патрульної служби міліції особливого призначення в умовах антитерористичної операції на Сході України протягом 2014–2015 років. Узагальнено історичний досвід діяльності міліції України, визначено основні причини, які зумовили необхідність перетворення її на правоохоронний орган європейського зразка – Національну поліцію України. На підставі результатів дослідження запропоновано шляхи вдосконалення нормативно-правового забезпечення діяльності та функціонально-структурної побудови органів Національної поліції України.

Ключові слова: організаційно-правові засади, міліція, нормативно-правове регулювання, організаційне забезпечення, кадрова робота, професійна підготовка, протидія злочинності, організована злочинність, економічна злочинність, наркозлочинність, торгівля людьми, кіберзлочинність, антитерористична операція, підрозділи міліції особливого призначення.

Baranovskyi O.V. Organizational and legal principles of formation and activity of the militia of independent Ukraine (1991-2015): historical and legal research – Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

Thesis for a candidate degree in juridical sciences: specialty 12.00.01 – Theory and History of State and Law; the history of political and legal studies (081-Law). – Donetsk Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, Kryvyi Rih, 2019.

The comprehensive analysis of organizational and legal principles of the formation and activity of the militia of independent Ukraine during 1991-2015 was carried out on the basis of scientific literature, legislative acts, normative legal acts, archival sources, analytical and statistical materials.

The historical and legal literature on the topic of the thesis is analyzed, the characteristic of source and historiographical foundation is given, the methodological basis of the dissertation research is defined.

The features of formation of the legislative framework of militia in the context of formation processes are highlighted. The organizational management of MIA of Ukraine as for development of regulatory framework of militia system in the main areas of official activity is analyzed.

The organizational management of government authorities, MIA of Ukraine as for establishment of control system, organizational staff structure of militia bodies and units is analyzed. It is justified that government departments, MIA of Ukraine established the unified management system and organizational staff structure of militia as a component of internal affairs system.

It was proved that during the years of independence, the Ministry of Internal Affairs did not change the militarized organizational structure of the militia, inherited from the former USSR, which, at the end of its historical period, was characterized by imperfection of the management system, duplication of the functions of different units; permanent underfunding of the principal directions of activity of the militia services; poor social security of militia employees that resulted in systemic corruption, extortion, criminal abuse of authority, and low efficiency of the militia in crime counteraction.

The regulatory framework and the main activities of staffing, training of specialists and training development of militia personnel, ensuring discipline and legality of militia activity is characterized. It is noted that the leadership of the Ministry of Internal Affairs made repeated attempts to reform the personnel policy in bodies and units of Ukrainian militia but these reforms did not reach their ultimate goal.

The work features of main militia services in priority areas of operational activity as for counteraction to common criminality and organized crime, economic crime, drug crime, counteraction to human trafficking and cybercrime are disclosed.

The activity of the leadership of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine as for creation of a regulatory framework and organizational support of Special Police Patrol Units activity in the context of anti-terrorist operation in the east of Ukraine during 2014-2015 is considered. The historical experience of Ukrainian militia activity is generalized, the main reasons that led to necessity of its transformation into a European-style law enforcement agency – the National Police of Ukraine – are defined.

The main of these reasons are the repressive activity content and paramilitary format of militia, bulky and ineffective structure and system of departmental management, politicization of tasks that caused deprofessionalization and corruption of militia personnel; the inability of the Ministry of the Internal Affairs leadership to reform militia according to the basics of democracy and rule of law; lack of effective public control and effective mechanism for responding to complaints from citizens as for illegal actions of police officers; regular underfunding, poor condition of material technical support of its activity, low level of social protection of police officers.

On this basis the ways to improve regulatory support of activity and functional structure of the National Police of Ukraine bodies are suggested.

Key words: organizational and legal principles, police, legal regulation, organizational support, personnel work, professional training, crime counteraction, organized crime, economic crime, drug crime, human trafficking, cybercrime, anti-terrorist activity, special forces of police.